

**MINNESSKRIFT
TILLÄGNAD**

Karl Dahlstrand

Minnesskrift tillägnad
Karl Dahlstrand

Redaktörer

Matthias Baier, Håkan Gustafsson,
Claes Lernestedt och Niklas Selberg

© Författarna och Iustus Förlag AB, Uppsala 2025

Upplaga 1:1

ISBN 978-91-7737-306-3

Produktion: eddy.se ab, Visby 2025

Omslag: John Persson

Foto omslag: Theo Hagman Rogowski

Foto s. 2: Magnus Gudmundsson

Förlagets adress: Box 1994, 751 49 Uppsala

Telefon: 018-65 03 30

Webbadress: www.iustus.se, e-post: kundtjanst@iustus.se

Printed by Eurographic Group, Poland 2025

Innehåll

Förord	9
Andreas Anderberg <i>Brottsoffret och kriminalpolitiken – femton år senare</i>	13
Robert Andersson <i>Att stänga ner det politiska samtalet – den moralistiska kriminalpolitiken</i>	27
Matthias Baier <i>Straffmyndighetsåldern – ett empiriskt nedslag</i>	39
Peter Bergwall <i>Some Thoughts on the Leaking Law and Fact-Value Entanglement</i>	59
Erika Bjerstedt <i>Rättfärdigt minne. En paradox på gränsen mellan subjektivitet och objektivitet</i>	65
Erik Björling <i>Kosmos har tappat sin briljans</i>	79

Innehåll

Moa Bladini & Eva-Maria Svensson	
<i>Näthat mot kvinnor – en fråga om demokrati</i>	89
Merima Bruncevic	
<i>Critical Hope and Small Acts of Justice: Minima Moralia as a way of remembering</i>	105
Sandra Friberg	
<i>Offer eller förövare? Ersättning till frihetsberövade personer</i>	117
Görel Granström, Fanny Holm & Ruth Mannelqvist	
<i>Brottsoffer i rätten – upprättelse genom solidaritet eller strängare straff?</i>	135
Håkan Gustafsson	
<i>Vem behöver egentligen domstolarna? Om ett grundpostulat inom diskursen om civil olydnad och rättslig mobilisering</i>	147
Håkan Hydén	
<i>Något om relationen mellan Rätt och Samhälle</i>	163
Juha Karhu	
<i>Betydelsen av H.L.A. Harts analytiska rättsteori för rättssociologin enligt Karl Dahlstrand</i>	177
Jannice Käll	
<i>Om skadan och varandet för det akademiska arbetet i den tid som återstår</i>	191
Stefan Larsson	
<i>Kort betraktelse av vad man icke kan tala om</i>	199
Claes Lernestedt	
<i>Något om (straffrätt och) gällande rätt, rättsdogmatik och rättssystem</i>	203
Anna Lundberg	
<i>Sociala rättigheter och lokala solidariska infrastrukturer</i>	219

Innehåll

Annette Olesen & Ole Hammerslev	
<i>Er det virkelig så simpelt? "Bridging the Justice Gap"</i>	
<i>med "Timely", "Targeted", "Trustworthy" retshjælp.</i>	
<i>Foreløbige betragtninger fra et pilotprojekt</i>	231
Mårten Schultz	
<i>Reparation och inkommensurabilitet</i>	243
Eva Schömer	
<i>Rättssociologin behöver intersektionalitet</i>	261
Anna Sonander & Johanna Mellström	
<i>"Vi ska ju liksom följa budget". Barnrätt i kommunalt</i>	
<i>beslutsfattande: Från teori till praktik</i>	273
Gustav Stenseke Arup	
<i>Några tankar om processer, relationer och obestämbara</i>	
<i>rättskällor</i>	289
Wanna Svedberg Andersson	
<i>Experimentell juridik i samspelet mellan teori och</i>	
<i>praktik – Vem, vad, hur, när och varför som</i>	
<i>metodologiska analysverktyg</i>	297
Åsa Ågren	
<i>Börat och varat i bryggornas land</i>	311
Karsten Åström	
<i>Juridik, samhällsvetenskap och behovet av en</i>	
<i>fördjupad doktrin</i>	323
Publikationer Karl Dahlstrand	331
Författarpresentationer	337

Sociala rättigheter och lokala solidariska infrastrukturer*

När jag lägger sista handen vid detta bidrag har flera svenska dagstidningar under några dagar återkommande rapporterat om ett domstolsavgörande från en kammarrätt i en större svensk stad. Avgörandet gäller ett barn på en förskola som sökt skydd i Sverige, genomgått asylprocessen och sedan meddelats ett utvisningsbeslut. Genom kammarrättens avgörande har förskolan ålagts att informera gränspolisen om var barnet vistas, och därmed blivit delaktig i att verkställa utvisningen. Att på detta sätt lämna ut information om papperslösa barn till polisen står i skarp kontrast till förskoleverksamhetens grunduppdrag och barns rättigheter enligt barnkonventionen, som är nationell lag sedan 2020. Avgörandet, och den efterföljande debatten, kommer sannolikt att föra med sig att familjer som saknar formella uppehållstillstånd i Sverige inte kommer att våga låta sina barn gå i skola och

* Texten är en utveckling av en krönika jag skrev 2023. Bidraget publiceras inom forskningsprojektet *Public employees' mobilization against the Informers Act* som finansieras av Crafoordska stiftelsen (referensnummer 20240546) som jag arbetar i tillsammans med fil. dr Jacob Lind, Malmö universitet. Tack till Lind och redaktörerna Claes Lernstedt och Niklas Selberg för värdefulla synpunkter på texten.

förskola, med andra ord att de kommer nekas effektiv tillgång till sina rättigheter. Fallet är ett skolexempel på hur papperslösa personer omöjligt kan hävda sina rättigheter (i detta fall förskola), utan att samtidigt trigga i gång utvisningsmaskineriet (se Noll 2010).

Domen har som sagts väckt uppmärksamhet och var något förvånande, i ljuset av innehållet i en nyligen presenterad statlig utredning om återvändande (Statens offentliga utredningar 2024:80). Utredningen, i folkmun kallad *Angiveriutredningen*, syftar till att bidra till det pågående "paradigmskifte" (Sveriges Radio 2022) som regeringen vill genomföra i migrationspolitiken. Skiftet består i en rad lagändringar som regeringen och dess samarbetsparti Sverigedemokraterna genomför och som innebär att välfärdsinstitutioner vars uppdrag är väsensskilt från migrationskontroll aktiveras i sökandet efter människor som inte har formella uppehållstillstånd, för att fler utvisningar ska kunna verkställas. Motståndet mot *Angiveriutredningen* har varit massivt, inte minst från fackligt håll men också genom offentliga demonstrationer i många städer och orter, upprop från yrkesgrupper, riksdagsseminarier, debattartiklar och löften från professionsorganisationer att man kommer vägra att följa rapporteringsplikten om lagen går igenom. De kraftiga protesterna (se FARR 2023) bidrog sannolikt till att utredaren Anita Linder också gjorde undantag för bland annat skolor, förskolor, vårdinrättningar och bibliotek. Sex specifika myndigheter blev ändå till slut ålagda att ange papperslösa till migrationsmyndigheterna. Inom Försäkringskassan, Skatteverket, Kronofogdemyndigheten, Pensionsmyndigheten, Kriminalvården och Arbetsförmedlingen, ska anställda på eget initiativ anmäla till Polisen om de kommer i kontakt med personer som tros vistas i landet utan tillstånd. När Linder presenterade sina förslag betonade hon vikten av att familjer vågar skicka sina barn till skolan, att de kan besöka vården utan rädsla för att bli upptäckta av polis, och så vidare. Tillgång till sociala rättigheter är med andra ord viktigt, menade utredaren, inklusive rättigheter för de barn som lever och bor i Sverige utan formella uppehållstillstånd.

I detta kapitel kommer jag med avstamp i motståndet mot *Angiveriutredningen* att diskutera sociala rättigheter för papperslösa. Varför är dessa rättigheter så svåra att upprätthålla, även om skyddet för dem är så starkt på papper? Ett svar är att avsaknaden av medborgarskap eller

uppehållstillstånd försvagar rättighetsskyddet för individen väsentligt. I fokus här är dock inte individuella rättigheter per se utan de (sköra) system som ska säkerställa lika tillgång till dem men som också villkorar rättighetstillgången. Det finns många olika förklaringar till varför rättighetsresonemang får tyngd i vissa sammanhang och inte i andra. Kammarrättens avgörande ovan är ett exempel på en bedrövlig tolkning av barns rättigheter i ett individuellt fall. I det som följer är avsikten att föra bredare resonemang. Jag inleder med att presentera några centrala regleringar som behandlar sociala rättigheter. Därefter presenterar jag tre problem med sociala rättigheter: deras substantiella innehåll i praktiken, deras koppling till individen, samt deras grundlöshet. I analysen, som bygger på tidigare studier, försöker jag lyfta fram ett annat perspektiv på rättigheter, som lokala kollektiva angelägenheter och infrastrukturer för solidaritet och inkludering.

De sociala rättigheterna i tid och rum

Allting har sitt sammanhang. Saker tar plats och äger rum. Så även sociala rättigheter.

Rättigheterna har skapats genom formuleringar i skollagen, som anger att barn som ”vistas här utan stöd av myndighetsbeslut eller författning” omfattas av skollagen på samma vis som barn bosatta i Sverige (skollagen 29 kap. 2 §). Vidare tar rättigheter plats i Skolverkets vägledning kring hur papperslösa barn ska få tillgång till utbildning på ett effektivt sätt i skydd mot gränspolis (skolverket.se 2024). Grundlagen och socialtjänstlagen, 2013-års lag om hälso- och sjukvård till papperslösa, sekretesslagstiftningens skyddsbestämmelser, med flera lagar, ger även rättigheterna en plats att äga rum och få betydelse i den sociala verkligheten.

Ett annat sammanhang för de sociala rättigheterna är internationella överenskommelser. Där beskrivs de ofta som mänskliga rättigheter. Förenta nationernas allmänna förklaring om mänskliga rättigheter, antagen 1948, är en vanlig referens om man vill förklara vad mänskliga rättigheter är. I denna förklaring står att var och en har rätt till en skäligen levnadsnivå för sitt välbefinnande, social trygghet som gör det möjligt att utvecklas, en rätt till arbete, vila och fritid, med mera, som jag ska återkomma till.

Varje människa har också enligt förklaringen en rätt till ett system där de rättigheter och friheter som behandlas i förklaringen till fullto kan förverkligas (artikel 28). Det är i detta system som ett första problem med sociala rättigheter kan identifieras.

Problem 1 – rättigheter som livets nödtröft

Låt oss återgå till formuleringen: ”ett system inom vilket rättigheterna till fullto kan förverkligas”.

Ofta tänker vi oss att detta system är internationellt. Offentlig internationell rätt, folkrätten, handlar om överenskommelser mellan stater om deras inbördes förhållanden, och de mänskliga rättigheterna förverkligas genom samarbeten mellan länder. Vi tänker på utvecklingsprojekt, bistånd, fredsbevarande insatser.

Ett första problem med dessa överenskommelser och det internationella normsystemet, som inte minst Förenta nationerna varit en viktig aktör för att utveckla, är att de sociala rättigheterna har kommit att fungera som en sorts minsta gemensamma nämnare. Det vill säga, att rättigheterna i praktiken blivit ett tak som gör det svårt att inom systemet komma bort ifrån att somliga individer eller grupper bara får tillgång till livets nödtröft. Snarare än att frigöra från förtryck och ojämlikhet blir de sociala rättigheterna då en väg för att upprätthålla ett ojämnt system. De riskerar att bli en sorts legitimering av mycket begränsade möjligheter till frihet, en sorts icke-rättigheter.

Tendenser att dölja och upprätthålla system som egentligen motsäger idén om sociala rättigheter för alla på lika villkor, som frigör människor från förtryck, fick paradoxalt nog näring under 1970-talets stora genomslag för sociala rättigheter. Detta berodde åtminstone delvis på det som brukar kallas för en nyliberal omstrukturering. I grunden var idén att begränsa lagstiftarens roll till att skydda individer från förtryck och våld, medan medborgarna i övrigt skulle kunna leva sina liv som de önskade. Så lite kollektivt ansvar för att tillgodose människors behov som möjligt, alltså. Historikern Samuel Moyn har poängterat att mänskliga rättigheter har varit ineffektiva mot nyliberal marknadsfundamentalism och att de inte adresserar ekonomiska och sociala klyftor tillräckligt och Uprimay Yepes har framhållit att internationella kommittéer har belyst hur ojämlikhet påverkar demo-

kratiskt deltagande, utbildning, bostad, hälsa och löner. Enligt Yepes kräver uppfyllandet av rättigheter en omfördelning av resurser inom samhällen (Lindkvist 2024).

I en svensk kontext har den förre statsministern Ingvar Carlsson skrivit intressant om denna tid i sin bok *Lärdomar* (Norstedts 2014). Han förklarar att han retrospektivt ser det som ett av de största politiska misstag han gjorde som politiker och socialdemokrat, att underskatta nyliberalismens konsekvenser. Den omstrukturering som skulle bli följden av nyliberalismen innebar att socialdemokratin tappade initiativet och de långsiktiga målen, skriver Carlsson (kap 6). Denna utveckling innebar att de solidariska trygghetssystem som hade byggts upp under många decennier började beskrivas som orsaken till arbetslöshet och andra problem. I debatten i Storbritannien gick Margaret Thatcher ännu längre när hon menade att välfärdsstaten i sig ledde till lättja och fusk (citerad i Werne 2016: 35). Konsekvensen blev att de sociala förmåner som tidigare hade betraktats som rättigheter började ses som förmåner eller privilegier, vilket skulle komma att förändra allmänhetens syn på välfärdsstaten och dess roll i samhället.

Ett annat skäl till att de sociala mänskliga rättigheterna kommit att förstås som (och även bli) minimirättigheter, är för att mänskliga rättigheter, internationellt, ofta haft stater som måltavla. Eller mer korrekt har de haft staters begränsade handlingsutrymme som mål, alltså att staten ska avhålla sig från att kränka människor. Men med en stat som avhåller sig, kommer det aktiva arbetet med socialpolitiska beslut om att resurser behöver omfördelas som är grundläggande för att sociala rättigheter ska bli effektiva, till korta. Rättigheterna blir inte en gemensam kollektiv strävan efter frigörelse utan snarare en fråga om det absolut minsta möjliga.

Men om vi tar den allmänna förklaringen om mänskliga rättigheter på orden:

- var och en är berättigad till att de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter som krävs för hävdandet av hans eller hennes människovärde och utvecklingen av hans eller hennes personlighet
- var och en kan välja sysselsättning, rättvisa och tillfredsställande arbetsförhållanden samt till skydd mot arbetslöshet

- vi har ett utbildningssystem som främjar förståelse, tolerans och vänskap mellan alla nationer, rasgrupper och religiösa grupper
- alla kan njuta av konst samt få ta del av vetenskapens framsteg och dess förmåner.

Om vi tar dessa formuleringar på allvar ser vi att det inte är fråga om minimirättigheter. Vi ser också att en viktig fråga rör vilka system och institutioner som möjliggör för dessa rättigheter att skapas och återskapas. Vad har vi för system som kan säkerställa att rättigheter inte stannar vid miniminivåer?

Problem 2 – rättigheter som individuella

Ett andra problem med de mänskliga rättigheterna är den starka emphasisen på individen, eller som det heter i de internationella överenskommelserna, "alla och envar". Redan Marx på sin tid pekade på detta problem med individualismen. Bekymret med att enskilda personers rättighetsanspråk blir allt annat överskuggande är att det leder till att rättigheternas frigörande kraft i samhället försvagas. Eftersom individuella rättigheter tillhandahåller varje individs rättigheter på olika sätt och under olika materiella villkor, förlorar rättigheterna sin kollektiva emanciperande kraft. Ironiskt nog blir här antagandet att alla är lika värda – alla ska ju vara lika inför lagen oavsett materiella villkor – en svaghet genom att reproducera skillnader som frambringats av ojämlika villkor. Att lagstiftning utgör ett viktigt verktyg för rättighetsimplementering gör inte detta problem mindre. Just genom att göra materiella villkor irrelevanta, blir lagen ett trubbigt verktyg för frigörelse genom omfördelning av resurser. Juridiska individuella rättigheter riskerar därför att bidra till att ojämlikhet blir det normala, till och med naturligt.

I vår samtid kvarstår de problem som Marx identifierade. Vi är begränsade i vår förmåga att göra rättigheterna effektiva, eftersom vi misslyckas med att använda dem för att förstå hur maktstrukturer upprätthålls och legitimeras. Vi är otillräckliga i att använda rättigheterna för att belysa globala problem som bristande erkännande, ekonomiska orättvisor och förtryck. Det är utmanande för oss att använda

sociala rättigheter för att identifiera motståndsstrategier eller andra metoder för att motverka dessa problem.

Problem 3 – vi vet inte varför vi har rättigheter

Ett tredje problem med de mänskliga rättigheterna, som är viktigt att förstå, är oklarheten kring deras grundvalar. Vad som gör en människa till en rättighetsbärare får vi inget svar på i de internationella överenskommelserna. I själva verket inser man vid en närläsning av dessa, att rättigheterna saknar grund. Den politiska filosofen Hannah Arendt har förklarat detta utförligt i boken *Totalitarismens ursprung* (1968, kap. 9). Hon beskriver att när en människa bara har sin mänsklighet kvar, försätts hon i en position där det blir omöjligt att göra anspråk på några rättigheter över huvud taget. Just detta gör att systemet för rättigheterna blir än viktigare.

Arendt lär oss också att systemet är den politiska gemenskap som kan säkerställa tillgång till rättigheter. Den som inte är medlem kan svårtigen framträda som rättighetsbärare. Den är utan rätt till rättigheter.

Som politisk idé diskuteras den politiska gemenskapen ofta som medborgarskap. Detta perspektiv kan också skönjas i regeringens försök att uppgradera vad det betyder att vara medborgare. Idén är tydlig: Som medborgare ska du kunna åtnjuta fler rättigheter än icke-medborgare.

Ett annat perspektiv – lokala infrastrukturer för rättigheter

Låt oss återigen gå till formuleringen i artikel 28: ett ”system inom vilket rättigheterna till fullo kan förverkligas”. Nyligen har FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter, Volker Türk, betonat att system som upprätthåller djup ekonomisk ojämlikhet är ett grundläggande hot mot mänskliga rättigheter och i det sammanhanget förespråkat en ekonomi baserad på mänskliga rättigheter (Türk 2023).

Vad är det för system? Jo det är, har forskningen visat, i allt högre grad ett lokalt eller regionalt system bortom nationalstaterna. De lokala systemen ser olika ut i olika sammanhang och förändras över

tid. Titta bara på USA: Där upprätthölls den lagliga rasismen länge med argument om lokal och regional autonomi från nationella och internationella rättigheter. Denna situation förändrades först efter stora omvälvningar. Sedan har fristadsinitiativ, så kallade sanctuary cities möjliggjort drägligare liv för papperslösa, och nu har en president valts som kampanjat på löften om att avskaffa alla rättigheter för papperslösa.

Professorn i juridik och välfärdsforskaren Martha Davis talar om det regionala systemet som en vår tids "andra akt för mänskliga rättigheter". Med detta menar hon en tendens att ge dessa rättigheter en ny specifik funktion: att verka för att inhemska intressekonflikter och spänningar ska kunna hanteras på ett gott sätt. En sådan funktion kan handla om, som Davis uttrycker saken, att "omfördela befogenheter och jämna ut terrängen mellan det nationella och det lokala" (Davis 2019, s. 263).

Denna fråga, om de sociala mänskliga rättigheternas plats, om man så vill, medlemskapets lokala geografi, har inte rönt något stort intresse i forskningen.

Om vi ur ett geografiskt perspektiv närmar oss rättigheternas sammanhang, det sociala systemet i den ovannämnda allmänna förklaringsens artikel 28 som en plats, ser vi mycket påtagligt att rättigheter inte är något som individer bär på eller föds med. Det är inte statusen som medfödda eller inneboende som är det intressanta. Inte heller blir miniminivåerna så intressanta även om det förstås är en viktig sak att alla människor i ett samhälle får de mest basala behoven tillgodosedda. Om vi talar om de sociala rättigheternas geografiska terräng minskar det ovannämnda individ-problemet och problemet med livets nödortft. Även problemet med rättigheternas grundlöshet avtar.

Genom att observera medlemskapets lokala geografi kan vi också se något potentiellt frigörande. Det är potentiellt frigörande i vår samtid, och inte minst i protesterna mot *Angiverilagen*, därför att olika yttre omständigheter sammanfaller. Närmare bestämt kan vi se att krav på att begränsa statens handlingsutrymme kombineras med ett annat krav, nämligen lokala anspråk på sociala rättighetssystem. Detta händer, tror jag, tack vare den lokala infrastrukturen som har utvecklats under många decennier i svenska städer och mindre orter, och det händer i många länder runt om i världen (se t.ex. Barbero 2013).

Vi ser ett underifrån sprunget krav på att staten avhåller sig från kränkningar sammanlänkas med lokala system för rättigheter i Göteborg, när kommunstyrelsen fattade beslut om att kommunicera till alla nämnder och styrelser i staden som skulle omfattas av anmälningsplikten att personalen där inte förväntas lyda vid ett eventuellt införande av en ny angiverilag.

Vi ser samma krav på att staten håller sig borta i ett sammanhang av lokala starka infrastrukturer för rättigheter i Malmö när Socialdemokraterna, Liberalerna och Miljöpartiet i en skrivelse till regeringen framförde att man ville ha särskilda undantag för ”yrken som kräver särskilt förtroende mellan utförare och mottagare”, såsom i skolor och hälso- och sjukvården, på bibliotek, inom socialtjänsten.

Vi ser det i Sveriges huvudstad när Socialdemokraterna, Centerpartiet, Miljöpartiet och Vänsterpartiet i Region Stockholm argumenterar för att regelverket om anmälningsplikt bör undantas för alla professioner inom regionen (Vänsterpartiet Region Stockholm 2023).

Om arbetet med att förverkliga de internationella sociala rättigheterna på 1970-talet olyckligt sammanföll med den nyliberala struktumvandlingen i hela västvärlden, kanske vi nu ser hur samma rättigheter har transformerats till gemensamma lokala angelägenheter? Vissa forskare talar om fenomenet som rättspluralism, andra använder begreppet interlegala styrningsnivåer. Poängen är att en nivå av sociala rättigheter – den nationella ordningen – kopplas ifrån förverkligandet och värnandet av rättigheter. Statens styrning ignoreras aktivt.

Forskarna Sarah Spencer och Nicola Delvino vid Centre on Migration Policy and Society i Oxford har i sina studier av kommuner och regioner funnit att staten kopplas bort av flera olika skäl. Dessa skäl inkluderar säkerhetsaspekter, strävan efter att uppnå lokala policymål, kompensation för ett demokratiskt underskott, lagkonflikter, försök att effektivisera resursanvändningen, ett bredare människorättsetos, och inte minst att de berörda individerna betraktas som samhällsmedborgare. I stället för att följa statens direktiv, bortser kommunerna från dessa och integrerar internationellt fastslagna rättigheter – den transnationella nivån – med en avgränsad geografi, såsom svenska städer och kommuner.

Vem är då människa nog för att ha rättigheter i dessa lokala system, och varför? Enligt de lokala normsystem som blivit synliga i mot-

ståndet mot *Angiverilagen* är svaret *Alla som är här en längre tid! Papperslösa, människor med tillfälliga uppehållstillstånd, de som kategoriserats som nyanlända, och den som försatts i limbo*. Det handlar nämligen inte om vem som är rättighetsbärare utan om gemenskapens terräng/plats, vårt system inom ramen för vilket människor effektivt kan åtnjuta sina sociala rättigheter.

Grundlösheten då: Varför dessa lokala rättigheter? Jo, för att det är fråga om gemensamma angelägenheter som är så viktiga att de är *både* en transnationell och en lokal angelägenhet (Brandstedt 2018).

Att en regering som ingått ett nära samarbete med ett invandringskritiskt parti vill påstå något annat, kan på så vis tillskrivas mindre betydelse. De lokala infrastrukturerna och de gemensamma angelägenheterna som grund för lika tillgång till sociala rättigheter, kommer kanske inte hålla i längden för att utgöra ett starkt skydd mot skapandet av ett angiverisamhälle. Men vi måste ändå ställa oss frågan hur vi kan stödja lokala initiativ – inte minst genom våra olika professioner. Det är ett av många sätt att slippa ett nytt 1930-tal under 2030.

Referenser

- Arendt, H. (1968). *The origins of totalitarianism*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Barbero, I. (2013). Migrant struggles and legal pluralism: claiming citizenship across multiple scales. *The journal of legal pluralism and unofficial law*, 45(3), 357–371.
- Brandstedt, E. (2018). I kraft av att vara människa: Om begreppet mänskliga rättigheter. I M. Arvidsson, L. Halldenius, & L. Sturfelt (red.), *Mänskliga rättigheter i samhället* (s. 17–34). Malmö: Bokbox förlag.
- Carlsson, I. (2018). *Lärdomar: Personliga och politiska*. Stockholm: Norstedts.
- Davis, M. F. (2019). Cities, Human Rights, and Accountability: The United States Experience. I Oomen, B., Davis, M. F., & Grigolo, M. (red.), *Global Urban Justice: The Rise of Human Rights Cities* (s. 263–282). Cambridge University Press.
- FARR (2023). *Lista över organisationer som uttalat sig kritiskt när det gäller Angiverilagen* <https://dok.farr.se/lista-mot-angiveri>.

- Lindkvist, L. (2024) Recension av Magnus Dahlstedt, Anna Lundberg och Dimitris Michailakis (red.), *De sociala rättigheternas politik – förhandlingar och spänningsfält* (Malmö: Gleerups, 2023). *Socialvetenskaplig tidskrift* (3–4), 551–557.
- Noll, G. (2010). Why human rights fail to protect undocumented migrants. *European journal of migration and law*, 12(2), 241–272.
- Skollagen (2010:800).
- Skolverket vägledning (2024). Statsbidrag för papperslösa barn 2024. <https://www.skolverket.se/skolutveckling/statsbidrag/statsbidrag-for-papperslosa-barn-2024>.
- Spencer, S., & Delvino, N. (2019). Municipal activism on irregular migrants: The framing of inclusive approaches at the local level. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 17(1), 27–43. <https://doi.org/10.1080/15562948.2018.1519867>.
- Statens offentliga utredningar (2024). *Vissa åtgärder för stärkt återvändandeverksamhet och utlänningskontroll* (SOU 2024:80). <https://www.regeringen.se/globalassets/regeringen/dokument/justitiedepartementet/presentationer/2024-11/presentationbilder-fran-presstraffden-26-november-2024.pdf>.
- Sveriges Radio (2022, 20 oktober). Migrationsministern: Så ska vi uppnå ett paradigmskifte [Radiointervju]. P1 Morgon. <https://sverigesradio.se/artikel/migrationsministern-sa-ska-vi-uppna-ett-paradigmskifte>.
- Türk, V. (2023) Office of the High Commissioner for Human Rights. (2023, February 6). Türk calls for a human rights economy. Statements and speeches. <https://www.ohchr.org/en/statements-and-speeches/2023/02/turk-calls-human-rights-economy>.
- Vänsterpartiet Region Stockholm (2023, 7 september). *S, C, MP och V i Region Stockholm: Anmälningsplikten bör inte gälla regioner*. Via TT. <https://via.tt.se/pressmeddelande/3367626/s-c-mp-och-v-i-region-stockholm-anmalningsplikten-bor-inte-galla-regioner?lang=sv>.
- Werne, J. (2016). *Ofärdssamhälle: Om den sociala nedrustningens konsekvenser*. Stockholm: Karneval förlag.